

уголовного права. В исследовании применены диалектический, сравнительно-правовой метод, системно-структурный анализ. Актуальность работы обусловлена её направленностью на установление характера влияния международного права, его принципов и норм на основы современного уголовного права Украины. Приведены аргументы в пользу положительного заключения о признаках международной нормативной системы источником для принципов уголовного права Украины. Полученные результаты должны способствовать эволюции отечественной уголовно-правовой доктрины и практики уголовно-правовой охраны.

Ключевые слова: уголовное право Украины, принципы уголовного права, идеология уголовного права, международное право, взаимодействие.

Zhytnyi O. O. Principles of criminal law of Ukraine as an instrument coordinating national and international legal means of combating crime and protecting human rights and freedoms (formulation of the problem)

Relations between criminal law of Ukraine and international and legal system at the level of protecting human rights and freedoms determined by the world community are considered. Dialectical, comparative and legal methods, system and structural analysis are used in the research.

The relevance of the work is defined by its direction on establishing the character of international law impact, its principles and norms on the bases of the modern criminal law of Ukraine. Conditionality of criminal law principles' content by the ideas of protecting human rights and freedoms is proved. It is shown that the state and community's attention on international standards of human rights and freedoms and means of their guaranteeing had a great impact on the ideas of the criminal law in Ukraine, led to a change of the subjects' outlook which operates in the sphere of crime combating. Some arguments in favour of defining international regulatory system as one of the sources of the criminal law principles are presented. Obtained results should contribute to the evolution of domestic criminal law doctrine and practice of criminal and legal protection.

Keywords: criminal law of Ukraine, principles of criminal law, ideology of criminal law, international law, interaction.

УДК 343.98

Н. Г. Ковальова

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

Визначено комплекс дій слідчого щодо підготовки й безпосереднього проведення слідчого експерименту під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, фіксації його ходу і результатів.

© Ковальова Н. Г., 2014

Ключові слова: самовільне зайняття, земельна ділянка, слідчий експеримент, слідча (розшукова) дія, тактика, кримінальне провадження.

Кримінальним процесуальним кодексом України запроваджено багато нововведень, зокрема щодо слідчих (розшукових) дій, їх системи та процесуального порядку проведення. Статтею 240 КПК України регламентовано слідчий експеримент, метою та завданням якого є перевірка і уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1]. Зазначена слідча (розшукова) дія, за КПК України 1960 року, проводилась під час розслідування злочинів як один з видів відтворення обстановки і обставин події і не мала самостійного процесуального характеру (ст. 194) [2]. Проте П. І. Тарасов-Радіонов, який уперше досліджував процесуальну природу і тактику цієї слідчої дії, вважав за доцільне виділення слідчого експерименту як окремої слідчої дії [3]. У подальшому питання слідчого експерименту були предметом дослідження вчених-криміналістів Р. С. Белкіна, А. Р. Белкіна, А. І. Вінберга, Н. І. Гуківської, О. О. Ексархопуло, Д. Д. Зайця, В. В. Негребецького, О. С. Рубана, В. М. Стратонова, Т. А. Седової, О. Г. Філіпова, М. Г. Шурхнова, М. П. Яблокова та ін. Проте питання тактики слідчого експерименту під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва не достатньо досліджені і розглядались у працях З. С. Галавана, Р. А. Степанюка, Д. Д. Зайця, В. І. Павликівського лише у межах такої слідчої дії, як відтворення обстановки та обставин події [4]. Тому зазначена проблема потребує проведення подальших наукових розробок.

Метою цієї статті є дослідження питань тактики слідчого експерименту під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, що складається з комплексу дій слідчого у стадіях підготовки й безпосереднього проведення слідчого експерименту, а також під час фіксації його ходу і результатів.

Слід зазначити, що слідчий експеримент під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва має суттєве значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Ця слідча (розшукова) дія проводиться у тих випадках, коли необхідно перевірити наявні у провадженні показання, уточнити вже отримані дані й тоді, коли прогнозується можливість одержання нових доказів – слідів, предметів та інших об'єктів на місці події, що з якихось причин (наприклад, поверхове проведення огляду місця події або непроведення його взагалі) не зафіксовані в матеріалах кримінального провадження, проте мають певне доказове значення, а одержати їх шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій не виявляється можливим.

Тактика слідчого експерименту, як і будь-яка слідча (розшукова) дія, складається з трьох стадій – підготовчої, робочої та заключної, які тісно пов'язані між собою і забезпечують якісне її проведення. Водночас слідчий експеримент відрізняється від інших слідчих дій рядом особливостей.

На підготовчому етапі слідчий має визначити мету експерименту, а саме – з'ясувати, які обставини кримінального правопорушення є істотними для розслідування і підлягають перевірці та уточненню. Такі обставини слідчий отримує шляхом аналізу матеріалів кримінального провадження, результатів оперативно-розшукових заходів, ретельне вивчення яких дозволяє слідчому визначити місце, час, умови проведення експерименту, коло учасників та роль кожного з них. Також слідчий може провести слідчий експеримент для відпрацювання версій, які висуваються слідчим на початковому етапі розслідування кримінального провадження.

Щодо місця проведення, то на підготовчому етапі слідчого експерименту, до його проведення, слідчому доцільно виїхати на місце майбутньої слідчої дії – на самовільно зайняту ділянку або на місце, де самовільно було зведено споруду, з метою з'ясування того, чи збереглася обстановка на цьому місці, чи частково змінена або взагалі знищена. Якщо обстановка місця події змінена або знищена, то слідчому доцільно, у разі проведення дослідних дій, здійснити реконструкцію обстановки на цьому місці, оскільки однією з умов проведення слідчого експерименту є максимальне наближення обстановки до тієї, яка існувала на момент учинення злочину. Якщо слідчий експеримент буде проводитися з метою перевірки показань на місці події злочину, то реконструкція обстановки самою особою, показання якої перевіряються, може бути тактичним прийомом, який використовує слідчий під час проведення цієї слідчої дії.

Виїзд слідчого на місце проведення слідчого експерименту здійснюється також із метою так званої рекогносцировки місця події, для того щоб визначити кількість необхідних учасників експерименту, яку, можливо, спеціальну техніку необхідно буде використовувати (трактори, машини, екскаватори та ін.) тощо. Цю слідчу дію бажано проводити у той же час доби, за того ж освітлення і тих же погодних умовах, які існували на момент учинення злочину.

Після з'ясування зазначених вище питань слідчий складає план слідчого експерименту, у якому передбачає: місце, час проведення, учасників експерименту, роль і місце кожного, заходи щодо забезпечення явки учасників (вручення повістки про виклик, надіславши її поштою, електронною поштою, чи виклик учасників за телефоном, але не пізніше, ніж за три дні до дня проведення слідчого експерименту), а також підготовку предметів, матеріалів, макетів, необхідних для експерименту; заходи щодо відтворення порушеної обстановки на місці експерименту; необхідні науково-технічні засоби й засоби зв'язку.

Другий етап слідчого експерименту починається безпосередньо на місці його проведення. До початку відповідних дій варто оглянути місце його проведення, сфотографувати або здійснити відеозйомку, вжити заходів безпеки (за необхідності), учасникам експерименту роз'яснити їхні права й обов'язки, попередити про кримінальну відповідальність за розголошення даних експерименту тощо. За розсудом слідчого учасникам може бути повідомлена мета експерименту. Після цього слідчому необхідно вислухати показання учасників, які перевіряються; з'ясувати, чи співпадають умови експерименту тим, у яких відбувалися певні обставини (якщо, наприклад, на земельній ділянці мають місце сліди техніки, яка використовувалась під час обробки земель за сирієї погоди). Кожному учаснику слід указати місце, де він має знаходитися під час експерименту, а також визначити порядок і послідовність їх дій.

Так, якщо внаслідок проведених раніше допитів кількох учасників учинення злочину – підозрюваного, потерпілого, свідків, були отримані показання про один і той самий предмет обстановки та характер місця події, в яких є певні неточності та розбіжності, то показання цих осіб доцільно перевірити слідчому шляхом проведення слідчого експерименту з кожним учасником окремо, а одержані результати проаналізувати, порівняти між собою та зіставити з іншими матеріалами провадження.

Слідчий експеримент у практиці розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, під час якого здійснюються необхідні досліди чи випробування, проводиться нечасто, оскільки необхідність у його проведенні виникає в основному тоді, коли слідчий має перевірити чи уточнити певні обставини, які мають значення для кримінального провадження, шляхом відтворення дій, обстановки та обставин події злочину. Найчастіше такі слідчі дії проводяться за участі свідка, наприклад, коли свідок, який безпосередньо виконував певні роботи на самовільно зайнятій земельній ділянці, вказує на місце, де проводились будівельні або інші роботи, та пояснює обставини будівництва чи експлуатації земель, вказуючи на місця, де могли зберегтись сліди злочинної діяльності. Також слідчий експеримент проводиться за участю потерпілого, коли особа вказує на межі самовільно зайнятої ділянки, на місце, де були розташовані ті чи інші належні йому будівельні об'єкти (будинок, сарай, фундамент, паркан та ін.). У деяких випадках слідчий експеримент проводиться за участю підозрюваного, зокрема тоді, коли необхідно перевірити або уточнити його свідчення на місці.

Водночас під час перевірки і уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин учиненого злочину, можна отримати нові докази. У зв'язку з цим під час безпосереднього проведення цієї слідчої дії слідчому необхідно прибути на місце

події, а саме на самовільно зайняту земельну ділянку, яку вкаже особа, показання якої перевіряються, і запропонувати їй розповісти про межі цього місця, обстановку на ньому в момент учинення злочину і показати, де і яким чином розташовувались ті чи інші об'єкти (паркан, яким було обнесено земельну ділянку; фундамент майбутньої будівлі; «будівельний» вагончик чи приміщення для осіб, які здійснювали охорону ділянки; приміщення для зберігання інструмента та техніки, яка використовувалась для проведення земельних чи будівельних робіт, та ін.). За таких обставин слідчий може виявити такі сліди злочину: на місці колишнього паркана – залишки чи сліди від нього; на місці перебування вагончика чи певного приміщення – об'ємні сліди цих об'єктів; якщо використовувалися інструменти та техніка – на предметах обстановки чи самому місці події можна виявити сліди транспортних засобів та використання такого інструмента; на місці події також можна виявити фундамент будівлі чи його залишки; на земельній ділянці, на якій не було засадження рослин, знаходиться посів якоїсь рослинної культури; на місці події знаходяться певні речі чи документи, що належать підозрюваному та свідчать про перебування на цьому об'єкті, тощо. Одержання таких слідів злочину під час перевірки і уточнення відомостей має особливе доказове значення тоді, коли особа здійснила певні заходи, спрямовані на ліквідацію наслідків самовільного зайняття земельної ділянки чи самовільного будівництва з метою приховування злочину.

Певне значення також мають результати слідчого експерименту тоді, коли місце події було знищено або коли обстановка, що існувала на момент скоєння злочину, зазнала істотних змін. У таких ситуаціях слідчий з метою перевірки показань підозрюваного, потерпілого чи свідків може вийти на місце, де за показаннями цих осіб знаходилась самовільно зайнята земельна ділянка чи самовільно зведена будівля, і запропонувати цим особам здійснити реконструкцію обстановки місця події. При цьому слідчому необхідно заздалегідь підготувати макети предметів обстановки чи трафарети з відповідною їм нумерацією, а також необхідні технічні засоби та інструменти. Завдяки застосуванню під час слідчого експерименту зазначеного тактичного прийому можна встановити факти обмови з боку потерпілого чи свідка.

Оскільки дії під час проведення слідчого експерименту мають динамічний характер, то хід і результати цієї слідчої дії необхідно фіксувати за допомогою відеозапису чи фотозйомки, яку будуть здійснювати спеціалісти. Тому задля цієї мети та залежно від слідчої ситуації, а також обставин, що підлягають перевірці, вважається за доцільне залучення до слідчого експерименту під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки чи самовільного будівництва відповідних спеціалістів. Так, для участі у його

проведенні можуть бути залучені: спеціалісти-техніки державного агентства земельних ресурсів України (для проведення вимірів та встановлення площі земельної ділянки); топографи (для складання карти місцевості); будівельники (за необхідності встановлення окремих характеристик будівель та споруд та складання їх опису); інженери (для складання плану будівель та споруд); хіміки (у разі необхідності встановлення наявності забруднення самовільно зайнятих земельних ділянок та відібрання зразків для дослідження); спеціалісти екологічної інспекції України (у разі використання корисних копалин або їх пошкодження); агрономи (у разі необхідності встановлення фактів обробки земель або ідентифікації рослин, що там культивуються) та ін. Цей перелік спеціалістів, яких можна залучати до слідчого експерименту, не є вичерпним і залежить як від галузі спеціальних знань, що використовуються, так і від слідчої ситуації, що складається.

Таким чином, якісно проведений слідчий експеримент, а саме з урахуванням вищезазначених криміналістичних рекомендацій щодо його організації та планування, тактичних правил підготовки та прийомів проведення, є ефективним засобом отримання нових та перевірки й уточнення уже наявних доказів під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 20.11.2012 // Голос України. – 2012. – С. 134. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28.12.1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>. 3. Настольная книга следователя / [Александров Г. Н., Апурин А. И, Аргуманян Т. Н. и др.] ; под общ. ред.: Сафонов Г. Н. ; редкол.: Розенблит С. Я., Тарасов-Радионов П. И., Шейнин Л. Р. – М. : Госюрисдат, 1951. – 879 с. 4. Розслідування самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва : метод. рек. / З. С. Галаван, Р. Л. Степанюк, Д. Д. Заяць, В. І. Павликівський. – Харків : ХНУВС, 2009. – 24 с. 5. Заяць Д. Д. Особливості тактики відтворення обстановки та обставин події в умовах окремих ситуацій / Д. Д. Заяць, В. М. Музиченко // Особливості тактики проведення окремих слідчих дій : навч. посіб. / [О. О. Андреев, Д. Д. Заяць, В. В. Колесніков та ін.] ; за заг. ред. Д. Д. Заяця ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – Розд. 5. – С. 142–180. – (Б-ка слідства та дізнання). 6. Носік В. В. Самовільне зайняття земельних ділянок: теорія і практика / В. В. Носік // Земельне право України. – 2006. – № 5. – С. 47–58.

Надійшла до редколегії 10.06.2014

Ковалёва Н. Г. Особенности тактики следственного эксперимента при расследовании самовольного занятия земельного участка и самовольного строительства

Определён комплекс действий следователя по подготовке и непосредственному проведению следственного эксперимента при расследовании самовольного занятия земельного участка и самовольного строительства, фиксации его хода и результатов.

Ключевые слова: самовольное занятие, земельный участок, следственный эксперимент, следственные (розыскные) действия, тактика, уголовное производство.

Kovaleva N. G. Characteristics of tactics of investigative experiment when investigating unauthorized occupation of plot of land and unauthorized construction

The article examines the characteristics of tactics of investigative experiment when investigating unauthorized occupation of plot of land and unauthorized construction; complex of actions of investigator at the stage of preparation, tactical actions of investigator when conducting investigative experiment, have been described. On the basis of the performed legal analysis and generalization of practice the author has defined standard investigative situations, when the performance of investigative experiment is required in order to find and record evidences, which are impossible to obtain by conducting any other investigative (inquiry) actions. The goals of carrying out investigative experiment, as may be required by investigation of criminal proceeding, have been defined.

It was noted, that such investigative action should be conducted with the involvement of a witness and a victim, who can explain the facts of evidential significance for criminal proceeding. It was also found, that in some cases the investigative experiment is performed with the involvement of a suspect, particularly, when it is necessary to verify or specify the evidences.

The article contains criminal recommendations on carrying out investigative experiment, its organization and planning; and also tactical rules of preparation and performance of this investigative experiment, which is an effective means for obtaining new evidences, verification and specification of the old ones, when investigating unauthorized occupation of plot of land and unauthorized construction.

Keywords: unauthorized occupation, plot of land, investigative experiment, investigation (inquiry) measures, tactics, criminal proceeding.

